

CETINJSKA „ZALOŽNICA“ IZ 1864. GODINE – PRETEČA CRNOGORSKOG BANKARSTVA

Prema podacima profesora i istoriografa Dušanu Vuksanu, prva banka u Crnoj Gori nastala je 1864. godine. Ugledni profesor je još 1928. godine, objavio u *Zapisima*¹ tekst pod nazivom “Prva crnogorska banka”. U njemu se kaže da “danasa to valjda niko ne zna, prva crnogorska banka osnovana je na Cetinju još 1864. godine”. Prema D. Vuksanu, podaci o ovoj banci mogu se naći u “Državnom Arhivu Cetinjskom”, i to u tri knjige *Protokola Založnice Crnogorske za god. 1864-1868*. On, dalje, navodi da je “banka što bi se reklo, radila punom parom do kraja februara 1868. godine”, kada je likvidirana i nije radila sve do 23. aprila iste godine. Međutim, banka je ubrzo nastavila sa radom, po svoj prilici još istog dana kada je i prestala. D. Vuksan za tu tvrdnju ima i konkretan dokaz. Naime, on pod istim datumom nalazi odluku u kojoj, između ostalog, piše: “Šljedeće ponavljanje i primanje zaloga po naredbi Prav. Senata”. Na temelju toga, on zasniva svoju tvrdnju da je rad banke otpočeo istog dana, dok nije “skrahirala” 12. septembra 1870. godine.

Prema D. Vuksanu, najteže je bilo utvrditi čija je zapravo bila banka. Sudeći po klauzuli, koja je navedena, svi su izgledi da je Senat imao nad njom vlast “jer kao što se vidi, on je bio vlastan i da je likvidira i da joj produži rad”.² Međutim, ono što je interesantno je da se kao akcionar nije pominjao Senat, već veliki vojvoda Mirko (u to vrijeme bio je predsjednik Senata) i knjaz Nikola. Uloženi kapital u banci uplaćen je u periodu od 9. XII 1864. do 29. IV 1865. godine i iznosio je 14.660 fiorina, od čega je vojvoda Mirko uplatio 12.368 fiorina, a knjaz Nikola 2.292 fiorina. Inače, banka je otvorena 11. XI 1864, a prvi zajmovi počeli su se izdavati 10. XII iste godine. Period od kada je otvorena banka (11.XI) do početka izdavanja zajmova (10.XII) iskorišćen je za izradu potrebnih bankarskih knjiga i obrazaca i štampanje raznih formulara. Vuksan nalazi da su urađene tri knjige, i to: glavna knjiga koja se zvala *Ukupni protok Crnogorske Založnice*, a sadržala je sljedeće rubrike : 1. Redni broj; 2. Prezime i ime založenika i mjesto njegovog prebivanja; 3. Datum kada je predmet založen; 4. Vrsta založenog predmeta; 5. Procjena istih (for:,D.); 6. Izdano na zalogu (for:,D.); 7. Za koliko roka; 8. Dobitak na izdane novce u roku izdanja (for:,D), dan u kome je rok izdat; 9. Primjedbe.

Druge dvije knjige zvale su se *Protokol Založnice Crnogorske - Mati i kći* i bile su knjige blokova, od kojih je jedan ostao u založnici (Mati), a drugi je dobijao založenik (Kći). Ovi blokovi su imali sljedeće rubrike: 1.B (roj); 2. Dne...186.; 3. G...ostavio je u

¹ Vuksan, Dušan:*Prva crnogorska banka*, Zapis, Cetinje, jul-avgust 1928, str. 51.

² Isto, str. 52.

zalogu šljedjuće stvari u roku ističućem dne...; 4. Vrsta stvarih; 5. Procjena (for:,D), izdano (for:,D).

Vuksan, dalje, kaže da je od procijenjene sume izdavato redovno 75%, a da je rok za zaloge bio od mjeseca do godinu dana. Godišnja kamata je bila 8%, a prilikom otkupa zaloge sve primjedbe bi se stavljale u rubriku "Odkupio". Tom prilikom morao se vratiti blok (Kéi), pri čemu je konsatovano: "otkupio i biljet je pri njemu ostao". Zajam se mogao i produžiti, a u tom slučaju bi se u rubrici "Primjedbe" konstatovalo: "Ponovio v. br...". Čitav postupak bi se zaveo pod novim brojem i datumom kada je zalog prvi put otkupljen. U slučaju da se neki zalog ne otkupi prodavan je. Taj slučaj se dogodio sa Nešom Ljumovićem, čija je založena ledenica bila procijenjena na 46 fiorina. Pošto je rok dospijevao 30. jula, bila je prodana 9. oktobra popu Vidaku za isti iznos. Isti slučaj je bio i sa ledenicom Jakše Delibašića i popa Sava Vujovića.

Interesantna je sudbina zaloga nekih Crnogoraca koji nijesu otkupljeni na vrijeme. Tako je ledenica Todora Kustudije prešla u ruke g. Boza³ "bez para i bez biljeta" 8.XI 1876. godine. Ledenica Sava Strugara dospjela je u ruke g. Kantakuzena, a istu mu je poklonio knjaz Nikola. Založeni nož Iva Bajkovića, knjaz Nikola je poslao "na izložbu u Moskvu". Kasnije je po knjaževom nalogu Ivu Rakovu Bajkoviću isplaćeno 120 fiorina zbog toga što je nož ostao u Rusiji. Nož Grujice Đuraškovića, doživio je istu sudbinu i bio je poklonjen od strane knjaza Nikole "kumu Ristiću"⁴.

Nažalost, malo je sredstava korišćeno iz ove založnice, ili kako D. Vuksan kaže banke, od strane siromašnih građana Crne Gore. Najviše sredstava su koristili takozvani "najviđeniji ljudi" sa Cetinja ili oni koji su dolazili nekim poslom na Cetinje. Istina, u rijetkim slučajevima, zajam su koristili i siromašni građani, kao i nekoliko "udovica". Konstatiše, da se radilo o malim sumama i da su siromašni građani uredno vraćali zajam, za razliku od pojedinih "glavara", koji su bili "aljkavi" u otplati zajma. Glavari su dio novca trošili na kartama. Posebno je bio u modi "ajnc"⁵, koji im je u nekim slučajevima praznio dzepove.

U daljem se pominju imena nekih založnika, među kojima su: vojvoda Petar Vukotić (uložio toke za 400 fiorina); vojvoda Petar Vujović (srebrne čese za 240 fiorina), vojvoda Luka Milić (ardžajlju za 16 fiorina); vojvoda Miloš Krivokapić (ledenica za 290 fiorina), vojvoda Šole Radović (nož za 39 fiorina) vojvoda Peko Pavlović (ledenica za 48 fiorina), vojvoda Miljan Vuković (ledenica za 55 fiorina), vojvoda Ivo Radonjić (nož za 200 fiorina), vojvoda Marko Miljanov (nož za 18 fiorina), vojvoda Anto Daković (nož za 80 fiorina). Vojvoda Krco Petrović (sablja za 144 fiorina), serdar Pero Matanović (tokе za 180 fiorina) serdar Jole Piletić (sablja za 194,33 fiorina), serdar Škrnjo Kucovac (ledenica za 100 fiorina), serdar Savo Jovićević (ledenica za 82 fiorina), serdar Nikola Đurašković (handžar za 1200

³ Najvjeroatnije se radi o vojvodi Božu Petroviću, predsjedniku Senata.

⁴ Jovan Ristić, srpski političar koji je zamijenio kneza Mihajla kod krštenja Stane, treće čerke knjaza Nikole.

⁵ Ajnc ili Blackjack je i danas popularna kartaška igra na sreću.

fiorina), protopop Minja Radonjić (ledenica za 46,20 fiorina), pop Milo Jovović (toke za 64 fiorina), itd.

Interesantno da je među zajmodavcima najviše bilo popova i oni su sačinjavali deseti dio svih založnika, što govori da su i u tim teškim uslovima za Crnu Goru "imali okle". Ipak, gotovo sve zaloge su bile "iskupljene" osim 31, od ukupno 828 koje su propale u korist države. Najviše se zalagalo oružje, a rjeđe nekretnine. Posebno je zanimljiv jedan zalog - „**Na časnu riječ**”, gdje je osoba položila u zalog svoju riječ (čast, ugled) i na osnovu toga dobila zajam. Kao što smo rekli, najviše je zalagano oružje pa su tako kroz bančine magacine prošle 339 ledenice, 269 noževa, 180 ardžajlja, 30 česa, 28 kubura, 27 ženskih pasova, 27 zlatnih prstenova, 24 toke, 17 zlatnih satova, 15 srebrnih satova, 15 sabalja, 14 džeferdara, 8 nožića, 7 handžara, 6 pari brnjica, 5 krstova, 4 kandila, 4 čemera, 4 pantapeta (ženski broš), 3 noža bjelokorca, 3 nožnice, 3 zlatna lanca, po dvije: polukubure, male ardžajlje, puške "proste", derdani, nož prosti, divit srebrni. Po jedna vrbija, sarajlja, gunj, čilibar, kalež, ženski kordun i srebrna puska (27 komada).

Svi založeni predmeti bili su skupocjeni, pa je tako za handžare davano po 2.000 fiorina, za sablje i ledenice po 500 fiorina, za toke 400 fiorinana, za čese 240 fiorina, za nož 200 fiorina, za kandila 200, za ženski pas 117 fiorina. Po svoj prilici, banka je radila uspješno, jer su troškovi bili mali, a personala nije imala osim upravitelja Iliju Ramadanovića. On je primao godišnje 600 fiorina, dok je "štimađur"⁶ pop Vidak Popović primao 25 fiorina. Promet Založnice je iznosio:

- u decembru 1864. godine (prvih 20 dana) - oko 4.000 fiorina sa zaradom od 215, 41.
- 1865. godine - 31.926,40 fiorina, dok je zarada iznosila 25.53,71.
- 1866. godini - 13.625,29, a zarada je bila 1090,02
- 1867. godine - 5587,77, a zarada 447,22
- 1868. godine - 2478, a zarada 199,24;
- 1869. godine - 10, a zarada u 0,80;
- u sedmoj godini postojanja, 1870. – promet je bio 348, a zarada 27,84 fiorina.

Ukupan promet bio je 57,980, 46 fiorina, a dobit je bila 4534, 24. No, i pored toga što je banka bila aktivna i što je ostvarila određenu dobit, ipak je propala. To se najbolje vidi iz likvidacionog računa, prema kojem je, po naredjenju knjaza, utrošeno na razne izdatke suma od 3339,32 fiorina. Jedna od većih stavki bila je stavka za gradnju "Lokande"⁷, i po tom osnovu je izdato 2237,22 fiorina. Na kraju sedme godine rada banka je imala kapital od

⁶ Onaj koji procjenjuje štetu, vrijednost ili količinu nečega.

⁷ Hotel „Grand“ na Cetinju, u narodu poznat kao „Lokanda“, čija je gradnja započeta 1863. godine.

9070,03 fiorina i nešto neotkupljenih zaloga, poput noževa, ledenica, čemera, brnjica i jedne časne riječi.

Kao što se iz teksta može zaključiti, D. Vuksan je u cetinjskoj založnici prepoznao neke karakteristike bankarskog poslovanja. Da li je sasvim u pravu kada Založnicu naziva bankom, konačnu riječ će dati oni kojima je to struka, a to su ekonomisti i istraživači istorije bankarstva u Crnoj Gori.

U svakom slučaju, ova založnicu utemeljila je još dvije službe koje imaju direktnе veze sa bankarstvom, a to su revizorska služba (Senat imao pravo kontrole poslovanja) i knjigovodstvo. Iz teksta D. Vuksana se da zaključiti da je ova "banka" za vrijeme svog relativno kratkog postojanja i djelovanja preko sistema kamata, imala dobit od 9073,03 fiorina, koji je bio usmjeren na razne državne poslove. Između ostalog, sredstvima **Založnice** djelimično je finansirana izgradnja hotela "Grand" na Cetinju (2237,22 fiorina), što je bio jedan od njenih većih investicionih zahvata. Zbog toga se o ovoj **Založnici** može govoriti kao o investicijoj. No, naš zadatak bio je usmjeren, kako na afirmaciju teksta koji nam se učinio veoma interesantnim za buduća istraživanja istorije bankarstva u Crnoj Gori, tako i na pronalaženju dokumenata i podataka koje pominje ovaj poznati istoričar.

U tom cilju smo konsultovali fondove Državnog arhiva Crne Gore, u kojem smo uspjeli djelimično pronaći pomenutu arhivsku građu. Naime, pronašli smo četiri knjige koje se odnose na ovu temu u pregledanim fasciklama Senata (što ne znači da ih nema još u drugim fondovima). Prva knjiga nosi naslov *Gospodarevi novci dati u Založnicu Crnogorsku od nove godine 1864/5.* U istoj knjizi sa druge strane stoji *Protokol razdatih novaca od 1859 do 1865. godine.* Na koricama treće knjige piše *Senat crnogorski i brdske - Protokol Založnice crnogorske "Mati i kći" 1866-1868. g.*, koja sadrži 90 listova. Četvrta knjiga je naslovljena Prav. Senat crnogorski i brdski - *Crnogorska založnica Cetinje - Glavni protokol primanja novca i izdavanja zajmova na zaloge 1864/1870.* Sadrži 93 lista plus 17 priloga.

Iz priloženog se vidi da se neki od navedenih naslova razlikuju od onih iz teksta D. Vuksana. Stoga smo mišljenja da je neophodno podrobnije istraživanje arhivske građe u cilju pronalaženja ovih i drugih podataka, koji se tiču istorije bankarstva u Crnoj Gori. Uvjereni smo da je i ovo jedan skromni doprinos daljem i sveobuhvatnijem istraživanju arhivskih fondova na ovu temu.

Государеви Новчи

дакъ

7

Залогничу Чурногорску

оуб. № 6е азим

1865.

І. Мілі Рамазановіч

проп. 12. \$00.

20 грудня 17 листопада 1865, приймав ~~деньги~~
перевезений з фабрики 12 400, з обсягом
збагачення вугілля в кількості
Іванія Рамазановича.

Іванія Рамазановича.

Протокол

распоряжения

о

1859 го 1865 го.

Сенату уральским и биржевому
Противозаграждению уральское
"Майи и Кни"
1866-1868 г.
Садрии листовка: 90.-

Бенат
11

Прав. Сенат црногорски и држави

Црногорска заложница - Четврто

Главни прописок
приемања новца и издавања зајнова
на залоге

1864-1870

Садржи листове: 93+17 архива
Приручни календар и глетови